

תוספת שביעית

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשת ישלח | כסלו תשפ"ב

גליון 33

מדוע אין להתיר את הערבה הצפונית מדין ספק דרבנן לקולא?

החילוק בין הלכות השביעית למסורת הגבולות, וההבדל בין חסרון חכמה לחסרון ידיעה. ומה הדין בחסרון ידיעה או חכמה שאינה ידועה לאף אדם. בכלל זה נבוא לשאלה יסודית, האם ספק שאין דרך לפשוט אותו, אכן נידון כספק.

חלקת השדה

לאחר שיעקב בא שלם לשכם, עמד וקנה חלקת שדה בעיר שכם, וכן לשון הפסוק: **וַיִּקַּח אֶת חֲלֻקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֱהֱלֹו מִיַּד בְּנֵי חַמּוֹר אֲבִי שָׁכֵם בְּמֵאָה קֶשֶׁטָה" (לג, יט).** ומפורש בתורתנו שיעקב שילם בעבור חלקת האדמה.

ובספר יהושע (כד, לב) מבואר, שיוסף נקבר באותה חלקה שקנה יעקב מבני חמור. ועל כן אומר המדרש רבה (וישלח עט, ז) זה לשונו: **א"ר יודן בר סימון זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם ואלו הן, מערת המכפלה, ובית המקדש, וקבורתו של יוסף.**

אמנם יש לדקדק ענין אחר בפסוק, מהי 'חלקת שדה' ובפשטות חלקת שדה מתארת כמות ומידה קטנה, וכן משמע מרש"י לקמן, בפסוק: **" וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כְּבַרְתְּ אֶרֶץ לְבֹאֵ אֶפְרַתָּה וְהַלֵּד רַחֵל וַתִּקְשֶׁת לְדָתָהּ" (לג, יט).** ונכבדת דרך פירש"י, שהיא שם של מידת קרקע, ומביא לכך רש"י כדוגמא, את חלקת השדה, שגם היא מידה ידועה במדידת אדמות.

ובתרגום מצינו שתרגם זאת "וזבן ית אחסנת קלאא", ואחסנת הוא תרגום לנחלה, כפי שתרגם התרגום בענין נחלת השבטים, **"וְלֹא תִסַּב נַחֲלֵה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּטָּה אֶל מִטָּה" (במדבר לו, ז) - וְלֹא תִסַּחֵר אַחְסָנָא לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁבָּטָא לְשְׁבָטָא.**

אולם באבן עזרא (שם לג, יט) פירש באופן מיוחד, שחלקת השדה היא אכן מלשון חלק, והיינו שיעקב היה חלק בשדה בשכם. והכתוב בא להדגיש ענין חדש, כדי להודיע את מעלת ארץ ישראל, שכל מי שיש לו חלק בארץ ישראל, נחשב לו כחלק לעולם הבא. וצריך עיון, שכן בפרשת וזאת הברכה כתוב: **"כִּי שָׁם חֲלַקְתָּ מַחֲקֵק סִפְנוֹ" וגו' והאבן עזרא עצמו פירש, שחלקת היא מלשון חלק. ועוד יותר יקשה, שבענין רות ובויעז (רות ד, ג) כתוב: **"וַיֹּאמֶר לְגַאֵל חֲלַקְתָּ הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לֵאחִינוּ לְאֵלִימֶלֶךְ מְכָרָה נַעֲמִי הַשֵּׁבִי מִמִּטָּה מֵאֲבִי" וְשֶׁם פִּירֵשׁ הָאֲבֵן עֲזָרָא, שְׁחֻלְקַת הַשָּׂדֶה הַכּוֹנֵה לְחֵלֶק מִתּוֹךְ שְׂדֵה גְדוּלָה.****

ומלבד פירוש האבן עזרא, מצינו במדרש (שכל טוב שם) שחלקה היא מלשון חלק ונקי, כעין יעקב שאמר לרבקה **"וְאֵנֹכִי אִישׁ חֵלֶק" (לעיל כז, יא).** וגם בענין השדה, כוונת חלקת שדה היא, לאדמה שאין בה אילנות, אלא היא שדה לבן.

וכן מצינו בשביעית (ב, א) ששדה הלבן היא שדה שאין בה אילנות. אולם בטעם שהיא קרויה לבן, נאמרו כמה טעמים. יש אומרים שהוא מלשון הקטניות הגדלות בה (ר"ש פאה ג, א). ויש סוברים שהיא מלשון העדר האילנות המצלים את השדה ובכך היא הופכת לבנה. כך או כך מבואר, שהיא שדה שגדלים בה קטניות. אולם בפירוש המשנה שם מצינו לחלק מן האחרונים הסוברים ששדה הלבן היא גם שדה בו, שאין בה כל גידול. (עי' תפארת ישראל שם). מכל מקום בנידון דידן יש להוכיח ששדה לבן היא גם שדה ורועה, מהפסוק: **"וַתְּהִי שֵׁם חֲלַקְתָּ הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים" (שמואל ב, כג, יא).** ומפורש, שיש שדה לבן שיש בה גידולים.

בבית המדרש. שכן בהעדר הבנת המציאות, אין לדעת מהיכן מתחיל האיסור, והיכן הוא כלה.

כחלק ממסורת זו, זכינו לדברי הברייתא בידועה, המפרטת את גבולות עולי בבל (תוספתא ד, ה/יא). אך גלותו של עם ישראל, הובילה לקושי בהעברת המסורת. ולכן נטו רבותינו וצ"ל, להחמיר בכל המקומות שיש בהם ספק.

לשם הדוגמא נזכיר מספר מקומות שנטו בהם לחומרא: קביעת מיקום הרצועה בין עכו לכזיב (גיטין ז:); הכרעת מעמד העיירות אשדוד, אשקלון, ועזה (רדב"ז ל, ד). בירור מיקום המובלעות שבתוך ארץ ישראל, כדוגמת בית שאן, רמלה, וכפר הודים. וכן קביעת התנאי של גבול הדרום, והכרעת היישובים בקו הערבה העומדים מעבר לגבול.

הערבה עמדה ועדיין עומדת כמוקד סערה, כאשר במרכזה ניצבת מחלוקת הפוסקים בקביעת גבולות הערבה. בעוד הצד השווה שבהם, שכולם מודים שגבול הדרום עומד בספק. ועל כן עולה שאלה, מדוע קביעת הערבה לא נידונה כשאר ספקות. ובפרט ששביעית בזמן הזה מדרבנן, ומדוע לא הולכים בספוקתיה להקל.

וכאשר אנו עוסקים בדיני ספקות, ראוי להבדיל בין חסרון ידיעה, לחסרון חכמה. כי הנה, כבר נתן לכך הש"ך (יו"ד ק, סה) כלל, שחסרון חכמה אינו נחשב ספק. חסרון חכמה הינה הלכה שקביעתה תלויה במומחיות שאינה ידועה לנו. דבר זה התבאר בהלכות טרפות (יו"ד נה, ה) בענין עצם בה שנשברה, שמותרת רק באופן שעור ובשר מכסים את העובי וההיקף של העצם. וכתב הרמ"א שהמונהג להטריף את כל הבהמות, מחמת ואין רבים שבקיימים לדעת אם העור והבשר אכן מכסים כפי הנדרש.

לעומת זאת חסרון ידיעה הינה, הלכה הצריכה לידיעת הפרטים. כגון בתערובת שלא נודע כמות האיסור וההיתר שבהם. וכאשר פרט אחד אינו ידוע, הרי זה נחשב חסרון ידיעה. ובאופן זה יש לחלק בין חוסר ידיעה לאדם אחד, לבין דבר שאינו ידוע לכל העולם. וכן הוכיח הט"ז (ראה יו"ד צח, ו) באריכות.

ובשיעורו של הגה"ר שלמה זלמן אולמן וצ"ל, (הדפס בספר שיעורי שביעית בהוצאת הר" א. נורדמן שליט"א), כתב לחדש, שספק הוא דבר שיכול להתברר על ידי ראיה. וקביעת הגבולות עומדת בספק אמיתי, מחמת שאין ידוע לנו למה התכוונו חז"ל, ואין אפשרות להביא לכך ראיות, ומשום כן אינו נידון כספק, ולכן אין הולכים בספק לקולא.

יובי מצוות השמיטה באים כתוצאה משילוב של כמה גורמים. חלות חיוב המצוה תלוי בין השאר בקדושת הארץ, כמבואר במסכת קידושין (לז.). מלבד קידוש הארץ, השמיטה נוהגת רק בזמן שעם ישראל יושבים על אדמתם (ראה גיטין לו. ובראשונים), ודבר זה עומד תנאי להתחייבות במצוות התלויות בארץ. לצד זה מצינו פרטי דינים נוספים המשפיעים על חיוב המצוות, ויש בהם זיקה לגבולות הארץ.

גבולות הארץ כוללים גדרים דינים והלכות שנמסרו במשנה ובגמרא, כגון, תחומי ארץ ישראל שהוזכרו בתורה בפרשת מסעי (לד א, ואילך) וכן בספר יהושע (טו, א) בענין חלוקת השבטים. ובכלל הלכות הגבול חילקו חז"ל בין מקומות שנכבשו על ידי עולי מצרים, ועל ידי עולי בבל. וכן חידשו גדרים בסוריא וכל כיבושי היחיד. והם גופי תורה, בכדי להתחייב במצוות השביעית.

ולצד המסורת ההלכתית, הגבולות נדרשים לידע מציאותי העובר גם הוא במסורת. לידיעת המציאות יש תוקף חיוני לחלוקתה של מצוות השמיטה, וללא קיומה לא נמצא את ידינו ורגלינו

מושג בשביעית | הטמנה

ישנם גידולי ירק, אשר יכולים להחזיק ימים רבים על ידי שמטמינים אותם בקרקע לאחר לקיטתם. לאחר שהירק בא לידי בישולו, עוקרים אותו מן האדמה ותיכף מכניסים אותו שוב כדי לשומרו. תכונה זו מוכרת בשום, בצלילים, ולוף (פאה ו, ט). הטמנה נוהגת גם בתבואה כגון חיטים ושעורים (פיה"מ שם ה, ב הטומן), וכן שמירת הזבלים הייתה נעשית באופן דומה (ריב"ץ שם)

הטמנת הירקות הייתה נעשית בקבוצה ובאגודה (שביעית ה, ב). היו חופרים בור ומכניסים לתוכו אגודה של בצלילים, ומכסים מעליהם את העפר כדי שלחות הארץ תשמר את הירקות. מותר להטמין בשביעית באופנים מסויימים. ונחלקו אחרונים אם מותר להטמין לכחילה (קול סופר שם). נחלקו התנאים (שביעית שם) באיזה אופן מותר להטמין. רבי מאיר נתן בהם שלושה תנאים. א. הטמנה בקבוצה של לפחות סאתיים. ב. גובה הערימה לא יעלה על ג' טפחים. ג. העפר שיכסה אותם לא יעלה על טפה. שיטת חכמים: א. שאין לפחות מקבוצה של ארבעה קבין. ב. גובה הערימה לא יעלה על טפה. ג. כשיטת רבי מאיר, העפר המכסה לא יעלה על טפה. ד. מלבד זאת הוסיפו חובה, להטמין רק במקום הילוך הרבים. ונסתפקו האחרונים אם גם רבי מאיר מודה לתנאי זה (חזו"א יב, יג).

הידעת?

קבר יוסף בנוי על גבי מזבח

הבהרה חשובה: כל המובא בגליון זה הינו לצורך חידוד הלומדים ואין לפסוק על פני הלה כלל וכלל! לכל שאלה יש להתייעץ עם מורה הוראה.

להצלחת צאי הירש ליב בו שרה לאה לזוג הגון במהרה ולס"ד בכל העניינים.

בפורטל ומרחי

שמירה מועטת בשמיטה

ונשוב לשאלתנו, האם שמירה אוסרת ברגע אחד, או רק לשעתה. ולפי האמור נמצא שהוא תלוי במלוקת הראשונים. כי לדעת התוספות שמירה אוסרת את הפרי באכילה, ולפיכך יש לדון אם בהפקר השדה יפקע איסור האכילה. והבאנו להוכיח שהפקר לא יועיל. אולם לשיטת הר"ש, שאיסור השמירה אינו מחיל איסור אכילה, אלא רק איסור מלאכה, שוב יש לדון שאיסור השמירה חל כל שעה שבעל הבית שומר את שדהו, ובאופן שיפקיר מכאן ולהבא, אין עליו עוד איסור. ואכן בחזו"א (ג, כב ד"ה ואפשר) כתב, שלשיטת הר"ש ניתן להפקיע את איסור המלאכה על ידי הפקר.

אולם החזון איש עצמו (יב, ח) הציע ביאור מחודש, שאפילו לשיטת הר"ש, הפקרת השדה לא תועיל להיתר הפירות, וגם לאחר מכן אסור לעשות בפירות אלו מלאכה כדרך. ורק על ידי שינוי מותר לקצור ולבצור את הפירות. אולם כתב שם שהוא תימה לבאר כך את דרשת התורת כהנים, וכן תמוה במכוון המשנה.

ולמסקנת הדברים נזכיר, שזמן השמירה עומד בפשטות במחלוקת ראשונים, כאשר לשיטת התוספות האיסור הוא בשמירה קלה, ולשיטת הר"ש, האיסור זמני ותלוי בשמירת בעל הבית, ובשעה שמפקיר אין עוד משמעות לאיסור הפירות.

החייטים והשעורים לעומר ולשתי הלחם. ואפילו בשביעית עצמה. והקשו תוספות (ר"ה שם ובסוכה לט): כיצד הכשירו חז"ל להביא לבית המקדש גידולי שביעית שנשמרו. ומתרצים שם, שהתבואה לא נשמרה מאכילת אדם, אלא רק מבהמה חיה ועוף. ויש מהראשונים (ראה ב"מ שם) שהוסיפו, שלא היו מונעים בכח, אלא רק מזכירים לנכנסים שזה לצורך הקרבנות.

וקשה מדוע לא תרצו התוספות, שמדובר בשמירה קצרה וכאשר הגיע זמנה להקרב היו מפקירים אותה, ושוב אין בה איסור שמור. ובהכרח מדויק, שגם לאחר ההפקר הפירות אסורים באיסור שמור.

אמנם זו שיטת התוספות אך מצאנו בזה מחלוקת ראשונים בביאור המשנה בשביעית (ח, ו). לדעת התוספות (ר"ה, סוכה שם ובב"מ נח). כוונת המשנה לאיסור פירות שמורים אכילה. ואילו לשיטת הר"ש האמורה, המשנה עוסקת באיסור עבודה. ולשיטתו מותר לאכול פירות שמורים, וחידוש המשנה לאסור עבודות מסוימות בפירות שנשמרו. ונמצא שתוספות לשיטתו תרצו (שם) ששמירת החייטים לקרבן שתי הלחם נעשה באופן מיוחד, הרי זה כשיטת התוספות האוסר פירות שמורים. אולם לשיטת הר"ש השאלה ככל לא מתחילה, ולשיטתו האיסור רק בשלב השמירה והקצירה, אולם אין איסור באכילה.

יש לעיין בגדרי שמירה, כי הנה אסרה התורה לשמור פירות שביעית. דין זה נלמד מן הפסוק: **"והייתה שבת הארץ לכם לאכלה"** וגו' (ויקרא כה, ו), ודרשו חז"ל (ספרא בהר א) 'מן השבות בארץ אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמור'. ולמדנו מכאן איסור אכילה,

מלבד דין שמירה, יש איסור לעשות מלאכה בפירות שמורים. את הלכה זו דרשו חז"ל מן הפסוק: **"וְאֵת עֲנֵבֵי נְזִירָךְ לֹא תִבְצֹר"** וגו' (שם ה). ובתורת כהנים (שם א) דרשו 'מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר' וכן מצאנו במשנה בשביעית (ח, ו) **"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה"** וכתב הר"ש (שם וכן לעיל ו, ב) שפירות שמורים אסורים בקצירה כדרך, ויש אסורים אפילו שלא כדרך (ראה ר"ה ט: ובתוד"ה וקציר) ואילו פירות מופקרים מותרים אפילו כדרכם.

ונתבאר עד כה, שאסור מן התורה לשמור על הפירות. ואם עבר ושמר, הפירות אסורים בעבודה. ויש לדון בגדרי השמירה, אם היא קובעת איסור בשמירה קלה, או שניתן לסלק את איסור זה על ידי הפקר.

ובגמרא בבא מציעא (ק"ח). מובא, שבזמן בית המקדש היו מעמידים שומרים מיוחדים בשדה תבואה, כדי שישמרו על

ויאבק איש עמו - עברית או ארמית?

ואבק ליה מיבק, לשון עניבה, שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ולדרך זו אבק הינו מלשון קשירה, וכן דרך הנלחמים לאחוז ולאזוק את זה.

ונמצאנו למדים, שאבק בלשון הקודש הוא עפר או חומר כתות ודק. ובאילו בארמית הוא לשון קשירה.

אמנם בדברי הגמרא (סוכה מ: קידושין כ.) 'בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית' וכו'. הרי שכוונת הגמרא לפירוש בלשון הקודש, וכן יעידו דברי רש"י שפירש שאבקה היא שיירי העיקר וכלשונו שם: 'מידי דלא הוי עיקר האיסור תלוי בו קרוי אבק, וכן אבק רבית, וכן אבק לשון הרע - שאינו לשון הרע גמור, אלא צד לשון הרע, כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת'.

הביא שיטה מחודשת, שמלאכה זו אינה קשורה לאבק, אלא לקשירת בד במקומות החשופים של האילן. וכן לשונו: **'נראה לי בפירושו מה שאובקים אותו במקום חתוכו בבגד מפוטם'**. עד כאן מלשונו.

ומצאנו שמשמעות 'האבקה' הינה פעולה הקשורה באבק, או לקשירה ואיזוק.

וביאור לשון זו מצאנו בפרשתנו (בראשית לב, כה), וכן כתוב **"וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר"**. וברש"י כתב: מנחם פירש ויתעפר איש, לשון אבק, שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם. ולפירושו מבואר, שהאבקות הינה מלשון אבק העולה בין אנשים הנעים במהירות.

אך רש"י מוסיף ואומר: **'ולי נראה שהוא לשון ויתקשר, ולשון ארמי הוא, בתר דאביקו ביה,**

במשנה בשביעית (ב, ב) מובא: **'מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחין מיבלין מפרקין מאבקינ מעשנין עד ראש השנה'** כוונת המשנה למיני מלאכות שמותר לעשותם בתוספת שביעית, מחמת נחיצותם, או מכח העובדה שאינם משפיעים על הפירות של השנה השביעית.

בין המלאכות אנו מוצאים את המלאכת האבקה. ופירש הריב"מ, שמלאכה זו נעשית על ידי פיזור אבק על עיקרי האילנות. וכן משמע לרוב הראשונים, שמלאכה זו נקראית כך על שם האבק. כעין זה מצאנו ברמב"ם (שמיטה ויובל א, ה) שמפזרים אבק על צמרת האילן. וברש"י במועד קטן (ג, ד"ה מאבקים) משמע שמפזרים אותו על גבי השורשים.

אולם במאירי (מו"ק שם ד"ה ואין מאבקינ)